

จากปราสาทศพสู่ธรรมาสันล้านนา¹ From Funeral Castle to Lanna Pulpit²

พระพีร์ญาณภพ ธารพนาลี³

Phra Peeyapob Thanpanalee⁴

พระครูประวิตรวรานยุต⁵

PhraKru Pravitvaranuyut⁶

พระครูพิพิธสุตาทธ⁷

PhraKru Pipitsuttatarn⁸

(Received: 29 March 2019; Revised: 28 August 2019; Accepted: 9 September 2019)

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง จากปราสาทศพสู่ธรรมาสันล้านนา เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่ตั้ง ประวัติ ลักษณะและคติความเชื่อของธรรมาสันที่มาจากปราสาทศพ ผลการศึกษาพบว่า ธรรมาสันที่มาจากปราสาทศพ พบจำนวน 3 หลัง จากจำนวน 15 หลัง ได้แก่ ธรรมาสันวัดเซตุน มาจากปราสาทศพของเจ้าอินทวิชยานนท์ ธรรมาสันวัดพระธาตุหริภุญชัย มาจากปราสาทศพของเจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์ที่ 7 คือ เจ้าหลวงดาวเรือง และธรรมาสันวัดพระธาตุซอแฮ มาจากปราสาทศพของนายครอง ทองถิ่น คนบัตเมืองแพร่ โดยปัจจุบันธรรมาสันทั้ง 3 หลัง ยังใช้เทศน์ธรรมในโอกาสสำคัญต่างๆ การถวายปราสาทศพของเจ้านายฝ่ายเหนือ น่าจะมาจากคติล้านนาที่ว่า สิ่งที่เจ้านายฝ่ายเหนือได้ใช้นั้น เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้ว สิ่งของเหล่านั้นผู้ใดไม่สามารถใช้ได้อีก นอกจากพระสงฆ์ เช่น คຸ່ມที่เจ้านายประทับจะถูกรื้อมาสักร้างวิหารถวายวัด ส่วนปราสาทศพก็ถวายเป็นธรรมาสัน อย่างไรก็ตาม พบว่าปราสาทศพและธรรมาสันก็มีลักษณะบางประการที่แตกต่างกันตามหน้าที่การใช้งาน อาทิ ปราสาทศพจะมีส่วยอดที่งอกพบลงมาได้เพื่อป้องกันยอดปราสาทเกี่ยวกับสายไฟฟ้า ตัวปราสาทจะโปร่ง ไม่มีเสากีดขวางเพื่อวางหีบศพได้สะดวก ฐานจะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามลักษณะหีบศพ และการประดับตกแต่งก็นิยมใช้วัสดุที่มีน้ำหนักเบาและติดไฟง่าย เป็นต้น

คำสำคัญ: ปราสาทศพ ธรรมาสัน ล้านนา

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง พุทธธรรมที่ปรากฏในธรรมาสันล้านนา พุทธศาสนตรุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

² This article is part of the thesis titled The Buddhadharma as appeared in Lanna Pulpit, Doctor of Philosophy in Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus

³ นิสิตพุทธศาสนตรุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

⁴ Ph.D. student, Doctor of Philosophy in Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus

⁵ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชาพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ปรึกษาหลักวิทยานิพนธ์

⁶ Assistant Professor Dr., Department of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus, Advisor

⁷ ดร., อาจารย์ประจำ ภาควิชาพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์

⁸ Dr., Full-time lecturer, Department of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus, Co-advisor

Abstract

The purpose of this survey research, From the Funeral Castle to Lanna Pulpit, was to investigate the location, history, characteristics and beliefs of the pulpit made from the funeral castle. The findings revealed that 3 out of 15 pulpits from funeral castles are at (1) Chetupon Temple which is from the funeral castle of Chao Inthawichayanon, (2) Phra That Hariphunchai Temple which is from the funeral castle of the 7th ruler of Lamphun province, Chao Luang Daorueang, and (3) Wat Phra That Cho Hae which is from the funeral castle of Mr. Krong Thongtin, a wealthy merchant of Phrae province. At present, the three pulpits are still used for giving sermons on important occasions. Offering the northern rulers' funeral castles to a temple may come from the Lanna belief that when they leave this world, their belongings cannot be used by anyone, except monks. For example, former royal residences will be dismantled to build a temple, and funeral castles will be used as a pulpit. However, funeral castles and pulpits have certain characteristics that are different according to their usage. The funeral castles will have a folded top to prevent contact with electrical wires. The funeral castles are airy and there are no poles so that the coffin can be placed easily. The base will be rectangular according to the coffin style, and the decorative items are normally light and easy to ignite.

Keywords: Funeral castle, Pulpit, Lanna

บทนำ

งานพุทธศิลปกรรมที่มีอย่างมากมายในดินแดนล้านนานั้น ธรรมาสันนิบาตได้ว่าเป็นผลงานทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่า เพราะมีแบบแผนและมืองค์ประกอบที่แสดงเอกลักษณ์ของความเป็นล้านนาได้มากที่สุดอย่างหนึ่ง (นิวัติ กองเพียร, 2538 หน้า 148) ซึ่งมักพบในวิหารศาลาการเปรียญ หรือโรงธรรม อันเป็นที่พบปะกันระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน โดยในวันธรรมสวนะ พระสงฆ์จะขึ้นนั่งธรรมาสันเพื่อเทศนาสั่งสอนธรรม ด้วยเหตุนี้ธรรมาสัน จึงเป็นศาสนวัตถุที่ใช้เชื่อมสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน โดยมีธรรมะเป็นแกนกลางของความสัมพันธ์นั้น

โดยปกติแล้ว ธรรมาสันจะถูกสร้างขึ้นใหม่ เพื่อถวายเป็นทานในพระพุทธศาสนา แต่ในล้านนายังปรากฏธรรมาสันที่ถูกใช้งานในลักษณะปราสาทศพนาก่อน เมื่อเผาศพแล้วก็ไม่ได้เผาปราสาทศพนันด้วย แต่จะนำมาถวายเป็นทานให้กับผู้ตายที่วัด เพื่อใช้งานในลักษณะธรรมาสันต่อไป

ธรรมาสันที่มาจากปราสาทศพนี้ พบที่วัดใดบ้าง เป็นปราสาทศพของใคร และมีลักษณะเช่นไร จะได้วิเคราะห์ในบทความนี้

จุดประสงค์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่ตั้ง ประวัติ ลักษณะ และคติความเชื่อของธรรมาสันที่มาจากปราสาทศพ

วิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่อง จากปราสาทศพสู่ธรรมาสันล้านนา เป็นส่วนหนึ่งของดัชนีพันธกิจเรื่องพุทธธรรมที่ปรากฏในธรรมาสันล้านนา อันเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ผู้วิจัยได้สำรวจธรรมาสันในวัดต่างๆ ในจังหวัด

เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และจังหวัดน่าน และได้คัดเลือกธรรมาสน์ที่สำคัญซึ่งสามารถสะท้อนรูปแบบธรรมาสน์ล้านนา จำนวน 15 หลัง ได้แก่

1) ธรรมาสน์ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 5 หลัง ได้แก่ ธรรมาสน์วัดเชียงใหม่ ธรรมาสน์วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ธรรมาสน์วัดพันเตา ธรรมาสน์วัดสวนดอก และธรรมาสน์วัดเชตุพน

2) ธรรมาสน์ในจังหวัดลำพูน จำนวน 2 หลัง ได้แก่ ธรรมาสน์วัดพระธาตุทวิภุมขัย ธรรมาสน์วัดมหาวัน

3) ธรรมาสน์ในจังหวัดลำปาง จำนวน 2 หลัง ได้แก่ ธรรมาสน์วัดพระธาตุลำปางหลวง ธรรมาสน์วัดปางสนุกเหนือ

4) ธรรมาสน์ในจังหวัดแพร่ จำนวน 2 หลัง ได้แก่ ธรรมาสน์วัดพระธาตุช่อแฮ ธรรมาสน์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร

5) ธรรมาสน์ในจังหวัดน่าน จำนวน 4 หลัง ได้แก่ ธรรมาสน์วัดพระธาตุช้างค้ำ ธรรมาสน์วัดพญา ธรรมาสน์วัดภูมินทร์ และธรรมาสน์วัดหัวข่วง

การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ขออนุญาตเจ้าอาวาส หรือผู้ดูแลธรรมาสน์ตามธรรมาสน์ในวัดที่กำหนดไว้ในกลุ่มตัวอย่าง พร้อมทำการสอบถามเบื้องต้นจากเจ้าอาวาสหรือผู้ดูแลธรรมาสน์ เกี่ยวกับธรรมาสน์หลังในวัดนั้นๆ ว่าเป็นมาอย่างไร สร้างตอนไหน อายุประมาณกี่ปี และถ่ายภาพธรรมาสน์และเก็บรายละเอียดต่างๆ ตั้งแต่ฐานธรรมาสน์ ตัวเรือนเทศน์และยอดหลังคาของธรรมาสน์ในวัดที่กำหนดไว้ เพื่อแยกแยะ รวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลธรรมาสน์แต่ละหลัง

ผลการวิจัย

1. ความหมายของธรรมาสน์

คำว่า “ธรรมาสน์” เกิดจากคำว่า “ธรรม” สันนิษฐานกับคำว่า “อาสน์” คำว่า ธรรม หมายถึง คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง (ป.อ. ปยุตโต, 2551, หน้า 140) คำว่า อาสน์ หมายถึง ที่นั่ง เครื่องปูรองนั่ง ด้วยเหตุนี้ ธรรมาสน์ จึงหมายถึง ที่นั่งสำหรับแสดงธรรม (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 599) ทั้งนี้ได้มีการขยายความคำว่าธรรมาสน์โดยนักวิชาการในปัจจุบัน เพื่อให้เห็นลักษณะของธรรมาสน์ที่ชัดเจนขึ้น อาทิ

นิวัติ กองเพียร (2538, หน้า 148-149) และ จำนง กิตติสกล (2533, หน้า 25) ได้ให้ความหมายของธรรมาสน์ไปในแนวทางเดียวกันว่า ธรรมาสน์เป็นงานศิลปกรรมประเภทไม้ ทำถวายเป็นพุทธบูชา มีลักษณะเป็นที่สำหรับพระสงฆ์นั่งเทศนา มักตั้งอยู่ในศาลาการเปรียญหรือวิหาร

นิยม วงศ์พงษ์คำ (2548, หน้า 12) อธิบายว่า ธรรมาสน์เป็นศิลปกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาประเภทหนึ่ง โดยในภาคอีสานและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ช่างสร้างธรรมาสน์พยายามสร้างสรรพผลงานอย่างอิสระทั้งทางด้านความคิด ระบบความเชื่อ กรรมวิธีแบบแผน แสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการออกแบบที่มีเอกลักษณ์ของกลุ่มชนปรากฏชัดเจน

เปลื้อง ณ นคร (2516, หน้า 216-217) ได้อธิบายว่า ธรรมาสน์เป็นที่นั่งแสดงธรรม สร้างขึ้นสำหรับพระสงฆ์เทศน์โดยเฉพาะ เนื่องจากพระธรรมเป็นที่เคารพนับถือสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ดังนั้นผู้แสดงธรรมจึงต้องได้รับการเชิดชูเป็นพิเศษได้นั่งในที่สูงกว่า คือ นั่งบนธรรมาสน์ แม้ในที่ประชุมจะมีพระเถระหรือพระราชาย่อมต้องนั่งต่ำกว่าผู้แสดงธรรม

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2527, หน้า 147) ได้กล่าวว่า ธรรมาสน์ คือ แท่นสำหรับพระสงฆ์นั่งแสดงธรรมเทศนา มักยกระดับให้สูงเหนือระดับสายตา ส่วนฐานของธรรมาสน์และอาสนะจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างพอที่พระรูปหนึ่งจะนั่งได้อย่างสบาย ส่วนฐานมักถูกตกแต่งลวดลายคล้ายพระแท่นที่ประทับของกษัตริย์ มีการยกระดับด้วยสิงห์กระโจนและลงรักปิดทองงดงาม ส่วนเหนือจากฐานขึ้นไปเป็นที่นั่งพระสงฆ์มีผนังไม้กันทั้งสามด้าน ด้านหนึ่งจะเน้นช่องสำหรับพระขึ้นทางบันได บันไดธรรมาสน์มักทำเป็นรูปตัวหอยหรืออาจมีรูปร่างเป็นอย่างอื่นตามสมัยนิยม ที่มุมทั้งสี่ของฐานจะมีเสาสีดำตั้งขึ้นสำหรับรับหลังคาซึ่งนิยมทำเป็นยอดปราสาท หลังคาธรรมาสน์นี้มักจะมีส่วนประกอบและการตกแต่งเช่นเดียวกันกับหลังคาปราสาทเพียงแต่ย่อขนาดลงมาเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ธรรมาสน์จึงหมายถึงที่นั่งแสดงธรรมของพระภิกษุสามเณร ลักษณะเป็นแท่นที่ยกระดับให้สูงเหนือระดับสายตา หรือรูปทรงอย่างปราสาท มีการประดับตกแต่งธรรมาสน์อย่างวิจิตรงดงาม การนั่งที่ถูกยกระดับขึ้นมีนัยหมายถึงการให้ความยกย่องแก่สงฆ์ผู้แสดงธรรม เนื่องจากธรรมที่เทศนาเป็นของสูงตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

2. มูลเหตุการสร้างธรรมาสน์

มูลเหตุการสร้างธรรมาสน์ในพระพุทธศาสนา สร้างขึ้นเพื่อให้พระสงฆ์ใช้แสดงธรรมโดยเฉพาะตามคตินานาเชื่อกันว่า การสร้างธรรมาสน์เป็นการสร้างบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ มีมูลเหตุที่พอจะจำแนกได้ดังนี้

1) เพื่อการสักการะพระธรรมของพระพุทธเจ้า เรียกว่า ธรรมบูชา (ศิริกัลยา กัลยาณมิตร, 2544 หน้า 6) ดังจารึกที่พบบนธรรมาสน์ว่า “ จุลศักราช 1319 ตัวปีเมืองเล่า เดือน 7 ขึ้น 15 ค่ำ พราวด้าวัน 2 บัดนี้หมายเป็นเก้าพร้อมกับสามีก่า และลูกเต้า และปิ่นองตั้งหลายจุกคน ก็ได้สร้างแด้นธรรมาสน์ หลัง 1 ถวายเป็นทาน เมื่อนั้นแต่เดื่อ” (สมหมาย เปรมจิตร์, 2524, หน้า 64)

2) เพื่อปรารถนาในบุญกุศล ซึ่งในคตินานาจะระบุว่าได้สุข 3 ประการ (สุขในโลกสวรรค์ สุขในโลกมนุษย์ สุขในโลกุตตรธรรม) มีนิพพานเป็นที่สุด ดังว่า “ดูราภิกษุทั้งหลาย ธัมมาสนะนั่ง อันว่าสร้างธรรมาสน์หือเป็นทานมหาผลมีผละมากนัก มหานิสังสา มีอานิสงส์ก็มากนัก เหว้งดังนี้แล โย ปุคคะโล อันว่าบุคคลผู้ใดมีใจใสศรัทธา และสร้างด้วยตนกิตติ จ้างทำนผู้่อสร้างหือกิตติ ยังธรรมาสน์หือเป็นทาน โส ปุคคะโล อันว่าบุคคลผู้นั้นลัทธิพิงติสะติ ก็จักได้ถึงสุข 3 ประการมีนิพพานเป็นต้นแล้ว” (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, 2546, หน้า 84-91)

3) เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เช่น ธรรมาสน์วัดหัวขวง เมืองน่าน ที่มีจารึกว่า แม่เจ้าบัวแว่น ณ น่าน และโอรสธิดา สร้างอุทิศให้เจ้าราชบุตร (อนุสรังษี) เมื่อ 1 มกราคม พ.ศ. 2448 และธรรมาสน์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร เมืองแพร่ ได้มีจารึกติดที่เรือนเทศน์ว่า พ่อเจ้าน้อยคำมูล วังซ้าย พร้อมด้วยบุตรหลานทุกคนสร้างถวายเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุญนา วังซ้าย เมื่อ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2516

4) การสร้างธรรมาสน์เป็นหนึ่งในความนิยมของการทำบุญตามปีเกิดของชาวล้านนา กล่าวคือ คนที่เกิดปีชวดให้สร้างธรรมาสน์ถวาย คนที่เกิดปีขวดให้สร้างบ่อน้ำเป็นทาน คนที่เกิดปีเถาะให้สร้างศาลาปราสาท หรือคนที่เกิดปีมะแมให้สร้างปราสาทวิหารเป็นทาน เป็นต้น

สรุปได้ว่า มูลเหตุของการสร้างธรรมาสน์ของชาวล้านนา เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการถวายเป็นทานบูชาธรรม ปรารถนาในบุญกุศล เพื่ออุทิศให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว และทำบุญตามปีเกิด

3. รูปแบบของธรรมมาสน์

จากการศึกษาพบว่า วัดต่างๆ ในล้านนาสมัยปัจจุบัน ส่วนใหญ่มักจะมีธรรมมาสน์วัดละ 2 หลัง หลังหนึ่งเป็นธรรมมาสน์แบบปราสาทหรืออื่นๆ ที่เป็นของโบราณ และอีกหลังหนึ่งเป็นธรรมมาสน์สมัยใหม่ที่มีลักษณะแบบตั้ง มีเท้าแขน และมีการประดับประดาด้วยแก้ว กระจกสี มีการปิดทอง หรือทาสีทอง ลวดลายของธรรมมาสน์จะเป็นลักษณะศิลปกรรมของภาคกลางที่มีนกเปลว มีกระจังที่มีการประดิษฐ์อย่างสวยงาม มักจะใช้แสดงธรรมวันพระ และในการขึ้นเทศน์เป็นภาษาบาลีบนธรรมมาสน์แบบตั้ง เวลาขึ้นเทศน์ มักจะมีตาลปัตรบังหน้าพระภิกษุเวลาแสดงธรรม และเมื่อเทศน์จบก็มีการบรรยาย พุทธคุณ หรือเล่านิทานประกอบเรื่อง เป็นต้น

การเทศน์ธรรมบนธรรมมาสน์แบบตั้งเมื่อเทียบกับการเทศน์บนธรรมมาสน์โบราณนั้น จำนวนครั้งการใช้งานธรรมมาสน์แบบตั้งใช้งานบ่อยและนิยมมากกว่าธรรมมาสน์ทรงปราสาทหรือแบบอื่นๆ ที่เป็นของโบราณ เพราะมีความสะดวกสบายในการใช้สอยมากกว่า ส่วนธรรมมาสน์โบราณ ใช้สำหรับเทศน์ในพิธีการสำคัญ เช่น การตั้งธรรมหลวงหรือเทศน์มหาชาติ งานฉลองต่างๆ หรืองานปอยหลวง งานผูกพัทธสีมา เป็นต้น จึงมีการใช้งานที่น้อยกว่า ทว่าธรรมมาสน์แบบโบราณนี้ มีรูปแบบที่หลากหลายตามแต่ละท้องถิ่นและสกุลช่าง เช่น ธรรมมาสน์แบบล้านนา แบบพม่า และแบบไทลื้อ เป็นต้น ทั้งยังมีการประดับตกแต่งอย่างงดงาม เป็นฝีมือช่างโบราณที่สะท้อนถึงองค์ความรู้เชิงช่างได้อย่างดี ส่วนใหญ่มีอายุไม่เกิน 200 ปี (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2547, หน้า 109)

ทั้งนี้ สามารถจำแนกรูปแบบของธรรมมาสน์ในล้านนาได้ 5 ประเภท คือ

1. ธรรมมาสน์ทรงปราสาท เป็นธรรมมาสน์ทรงสูง ยอดแหลม มักสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง หรือส่วนฐานเป็นปูนติดกับพื้นวิหาร มีรูปสี่เหลี่ยม หลังคายอดแหลมซ้อนกันหลายชั้นคล้ายปราสาท หรือวิมาน ซึ่งพบปริมาณมากที่สุด

2. ธรรมมาสน์ฐานสูง ไม่มียอด เป็นธรรมมาสน์ล้านนาทรงเตี้ย ส่วนบนตัด ไม่มีหลังคา ฐานเป็นปูนเคลือบย้อมไม้ได้ ตกแต่งลวดลายปูนปั้นและประดับกระจก ส่วนบนเป็นไม้เป็นปากผายออก ตอนบนสูงพอพ้นศีรษะของพระนั่งเทศน์ ซึ่งส่วนใหญ่พบในวัดของชาวไทยลื้อ เช่น ธรรมมาสน์ในวิหารจามเทวี วัดปุกยาง คก อำเภอหางฉัตร ลำปาง, วัดโหล่หิน อำเภอเกาะคา ลำปาง, ธรรมมาสน์ในวิหารวัดร่องแง อำเภอปัว น่าน, และธรรมมาสน์ในวิหารวัดฟ้าใต้ อำเภอเชียงม่วน พะเยา เป็นต้น

3. ธรรมมาสน์ทรงปราสาทหลังกลาย เป็นธรรมมาสน์ที่ทำด้วยไม้ รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดใกล้เคียงกับปราสาทใส่ศพ มีทางขึ้นด้านเดียว มีเสา เพดานและหลังคาทำด้วยไม้ขนาดยาวขนานกับตัวธรรมมาสน์ ไม่มียอดแหลม และมีตัวอย่างปราสาทหลังกลายในวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

4. ธรรมมาสน์พม่า เป็นธรรมมาสน์อีกแบบหนึ่งที่พบทั่วไปในวัดพม่าในเขตล้านนา ธรรมมาสน์พม่าสร้างขึ้นโดยฝีมือช่างชาวพม่า มีลักษณะทำด้วยไม้ฐานสี่เหลี่ยม ตกแต่งด้วยกระจก เช่น ธรรมมาสน์ในวิหารวัดศรีทองเมือง อำเภอเมือง ลำปาง และธรรมมาสน์ในวิหารวัดก้าก่อ อำเภอเมือง แม่ฮ่องสอน เป็นต้น

5. ธรรมมาสน์สมัยใหม่ เป็นธรรมมาสน์แบบสมัยใหม่ มีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยล้านนาโบราณ ซึ่งนิยมทำด้วยไม้ มีลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยม ตกแต่งด้านรอบข้างด้วยลวดลายต่างๆ ขาทำเป็นขาสิงห์ เคลือบย้อมได้งาย พบในวัดทั่วไปในล้านนา และมีจำหน่ายตามร้านจำหน่ายสังฆภัณฑ์โดยทั่วไป

เมื่อนำข้อมูลพื้นฐานธรรมาสันล้านนา มาจำแนกลักษณะโครงสร้าง ปีที่สร้างหรือปีที่บูรณะ และการใช้งาน จะได้รายละเอียดตามตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลพื้นฐานธรรมาสันล้านนา มาจำแนกลักษณะโครงสร้าง ปีที่สร้างหรือปีที่บูรณะ และการใช้งาน

ธรรมาสัน	จังหวัด	ลักษณะโครงสร้าง	ปีที่สร้าง/บูรณะ	การใช้เทศน์	หมายเหตุ
วัดเชียงมั่น	เชียงใหม่	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2425-2435	ไม่ใช่แล้ว	
วัดพระสิงห์	เชียงใหม่	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2463-2467	ไม่ใช่แล้ว	
วัดพันเตา	เชียงใหม่	ครึ่งปูนผสมไม้	พ.ศ. 2416-2429	ไม่ใช่แล้ว	
วัดสวนดอก	เชียงใหม่	ครึ่งปูนผสมไม้	พ.ศ. 2474	ยังใช้เทศน์อยู่	
วัดเชตุพน	เชียงใหม่	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2440	ไม่ใช่แล้ว	สร้างจาก ปราสาทศพ
วัดพระธาตุหริภุญชัย	ลำพูน	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2434	ยังใช้เทศน์อยู่	สร้างจาก ปราสาทศพ
วัดมหาวัน	ลำพูน	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2486	ยังใช้เทศน์อยู่	
วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง	ครึ่งปูนผสมไม้	พ.ศ. 2304	ไม่ใช่แล้ว	
วัดปงสนุกเหนือ	ลำปาง	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2429	ยังใช้เทศน์อยู่	
วัดพระธาตุช่อแฮ	แพร่	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2492	ยังใช้เทศน์อยู่	สร้างจาก ปราสาทศพ
วัดพระบาทมิ่งเมือง	แพร่	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2516	ยังใช้เทศน์อยู่	
วัดพระธาตุช้างค้ำ	น่าน	ครึ่งปูนผสมไม้	ไม่ปรากฏ	ไม่ใช่แล้ว	
วัดภูยาค	น่าน	ครึ่งปูนผสมไม้	ไม่ปรากฏ	ยังใช้เทศน์อยู่	
วัดภูมินทร์	น่าน	ครึ่งปูนผสมไม้	พ.ศ. 2410-2417	ยังใช้เทศน์อยู่	
วัดหัวข่วง	น่าน	ไม้ทั้งหลัง	พ.ศ. 2448	ยังใช้เทศน์อยู่	

จากตารางพบว่า ธรรมาสันโบราณส่วนใหญ่ มีลักษณะโครงสร้างธรรมาสันเป็นไม้ทั้งหลัง ได้แก่ ธรรมาสันวัดเชียงมั่น วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร วัดเชตุพน วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดมหาวัน วัดปงสนุก วัดพระธาตุช่อแฮ วัดพระบาทมิ่งเมือง และวัดหัวข่วง แต่มีธรรมาสันบางหลังที่สร้างเป็นฐานปูนติดเป็นพื้นเดียวกันกับพื้นวิหารเคลื่อนย้ายไม่ได้ ได้แก่ ธรรมาสันวัดพันเตา วัดสวนดอก วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุช้างค้ำ วัดภูยาค และวัดภูมินทร์ โดยธรรมาสันที่เก่าที่สุด คือ ธรรมาสันวัดพระธาตุลำปางหลวง สร้างใน พ.ศ. 2304 ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ธรรมาสันที่ใหม่ที่สุด คือ ธรรมาสันวัดพระบาทมิ่งเมือง สร้างใน

พ.ศ. 2516 ต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ซึ่งธรรมมาสน์ส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ทั้งนี้ธรรมมาสน์โบราณหลายหลัง ไม่ได้ใช้เทศน์ธรรมในโอกาสต่างๆ แล้วเพียงตั้งประดับเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวิหารเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าธรรมมาสน์ล้านนา จำนวน 3 หลัง ที่เคยเป็นปราสาทศพมาก่อน ได้แก่ ธรรมมาสน์วัดเชตุพน วัดพระธาตุหริภุญชัย และวัดพระธาตุช่อแฮ โดยปัจจุบัน ธรรมมาสน์ทั้ง 3 หลัง ยังใช้เทศน์ธรรมในโอกาสสำคัญต่างๆ

4. ธรรมมาสน์ที่มาจากปราสาทศพ

จากการศึกษาพบว่า การสร้างธรรมมาสน์แต่เดิมนั้น สร้างขึ้นเพื่อให้พระสงฆ์ใช้แสดงธรรมโดยเฉพาะ แต่จากการศึกษาได้พบว่า มีช่วงระยะเวลาหนึ่ง ที่ล้านนามีธรรมเนียมเกี่ยวกับการถวายธรรมมาสน์ว่า เมื่อเจ้านายทิววงศ์แล้ว คู่หมั้นที่เจ้านายประทับจะถูกรื้อมาสร้างวิหารถวายวัด ส่วนปราสาทศพก็ถวายเป็นธรรมมาสน์ เรื่องนี้มีหลักฐานในบันทึกของพระครูญาณลังกา พระราชาคณะฝ่ายเหนือ เจ้าอาวาสวัดทุ่งยั้ง อำเภอมืองเชียงใหม่ บันทึกด้วยอักษรล้านนาว่า เจ้าแก้วนรวิรุญ ผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้นำปราสาทศพของพระบิดามาซ่อมเป็นธรรมมาสน์ แล้วถวายวัดเชตุพน อำเภอมือง เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2440 ดังความว่า “เจ้าแก้วนรวิรุญ นำเอาปราสาทศพของพระราชบิดา เจ้าอินทวิชยานนท์ มาซ่อมแซมเป็นธรรมมาสน์ถวายวัดเชตุพน เชียงใหม่” (สงวน โชติสุจริตน์, 2515, หน้า 642) ปัจจุบันธรรมมาสน์หลังนี้ ยังตั้งอยู่ในวิหารวัดเชตุพน อำเภอมือง เชียงใหม่

ในลักษณะตรงกันข้าม มีธรรมเนียมการสร้างปราสาทศพโดยเลียนแบบธรรมมาสน์เช่นกัน เช่น เมื่อ พ.ศ. 2530 ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระสุพรหมยานเถร (ครูบาพรหมา พรหมจุกโก) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตากผ้า ที่มีการสร้างธรรมมาสน์ เพื่อนำไปประดิษฐานศพ และตั้งไว้บนนกหัสติลิงค์ โดยจำลองมาจากธรรมมาสน์วัดต้นแก้ว เวียงยอง ลำพูน

ธรรมมาสน์ทรงปราสาทวัดพระธาตุหริภุญชัย (สัมภาษณ์พระเทพรัตนนายก, 20 พฤศจิกายน 2561) เป็นธรรมมาสน์อีกหลังหนึ่ง ที่บันทึกว่า เคยประดิษฐานพระศพเจ้าหอคำ หรือผู้ครองนครลำพูนองค์ที่ 7 คือ เจ้าดารารัตน์เรกรัตนไพโรจน์ วรโคตรกิติโสภณวิมลคุณ หริภุญไชยมหาเจติยบูชากร ราชภรรยาระชาดา ประดิษฐานธิติ เจ้าลำพูนไชย (เจ้าหลวงดาวเรือง) ที่ถึงแก่พิราลัยเมื่อพุทธศักราช 2434 โดยเจ้าอุปราชคำหยาด (เจ้าหลวงเหมพินธุไพจิตร เจ้าหลวงนครลำพูนองค์ที่ 8) ซึ่งมีศักดิ์เป็นพระอนุชา ได้นำศพถวายพระเพลิงแล้วจึงนำปราสาทหลังนี้มาถวายเป็นธรรมมาสน์ให้แก่วัดพระธาตุหริภุญชัย

ธรรมมาสน์ทรงปราสาทวัดพระธาตุช่อแฮ เป็นอีกหลังหนึ่งที่สร้างเพื่อเป็นปราสาทศพของคหบดีเมืองแพร่ พระครูภาวนาเจติยานุกิจ (สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2561) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุช่อแฮ ได้กล่าวว่า ธรรมมาสน์หลวงในวิหารแต่เดิมนั้น เป็นปราสาทที่ตั้งศพของคหบดีเมืองแพร่ และเมื่อเผาศพแล้วลูกหลานได้นำปราสาทมาถวายไว้เป็นธรรมมาสน์วัดพระธาตุช่อแฮ ซึ่งมีประวัติที่เขียนติดฐานธรรมมาสน์ไว้ว่า นางแก้ว ทองถิ่น สร้างอุทิศให้นายครอง ทองถิ่น เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2492

พิธีศพของคนล้านนามีความแตกต่างจากพิธีศพของคนในภาคอื่น คือ มีการจัดแต่งปราสาทเพื่อใส่ศพ โดยการประดับประดาปราสาทนั้นด้วยดอกไม้สดหรือดอกไม้แห้ง ให้แลดูสวยงาม นอกจากนี้จะเป็นการยกย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สรวงสวรรค์แล้ว (พระมหาจรัญ จิตตสโร, 2554, หน้า 1) ยังเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับญาติที่มีชีวิตอยู่ว่า ผู้ตายจะมีปราสาทไว้อยู่อาศัยภายหลังจากที่ละโลกนี้ไปแล้วอย่างแน่นอน

การทำพิธีศพในล้านนา สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ตามฐานะ หรือลำดับชั้นยศของผู้คน คือ กษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร พระสงฆ์ และประชาชนทั่วไป

หากเป็นเจ้าเมือง หรือกษัตริย์ และพระสงฆ์หรือครุบาผู้มีพรรษาสูง ก็จะใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์ ซึ่งนกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ มีกำลังเท่า 5 แวงช้าง มีหัวเป็นช้าง หางเป็นหงส์ ตัวเป็นนก

สรสวัสดิ์ อ่องสกุล ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พื้นเมืองเชียงใหม่” ว่าช่วงพ.ศ. 2101-2347 เจ้าฟ้าเชียงใหม่สืบเชื้อสายการปกครองอยู่ภายใต้อำนาจและเป็นศูนย์กลางการปกครองล้านนาให้พม่า ซึ่งเจ้าฟ้าเชียงใหม่จะได้รับพระราชทานเครื่องสูงตามแบบพม่าจากกษัตริย์พม่า ดังนั้นเมื่อเจ้าฟ้าถึงกาลสิ้นพระชนม์ การสร้างปราสาทศพวางบนสัตว์หิมพานต์ เพื่อใส่สรีระก็เกิดขึ้น ต่อมาการปลงศพเจ้านายชั้นสูงหรือครุบา มหาเถระชั้นผู้ใหญ่ของเมืองเชียงใหม่เริ่มใส่ปราสาทต่างๆ บนสัตว์หิมพานต์ เช่น ปราสาทนกหัสติลิงค์ของเจ้าฟ้าเมืองหลวง (พ.ศ. 2239) สมเด็จพระเจ้าวัดป่าแก้วเชียง เมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2226) มหาปาเจ้าวัดศรีดอนไชย (พ.ศ. 2258) ครุบามหาสังฆราชาอุลวงค์ (พ.ศ. 2346) หรือปราสาทช้างเอราวัณของสมเด็จพระมหาปาเจ้าวัดเชตุวัน พ.ศ. 2239 (สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2546, หน้า 123-254) เป็นต้น

ศพคนชั้นสูงที่ต้องสร้างปราสาท ได้แก่ พระสงฆ์สำคัญ กษัตริย์ และผู้มีเชื้อสายเจ้านายเท่านั้น จะตั้งโลงบรรจุศพไว้ในเรือนของปราสาท มีการแห่แหนด้วยเครื่องประโคมดนตรี ตัวปราสาทนั้นต้องมีเสาอย่างน้อยตั้งแต่ 12 ต้นขึ้นไป จนถึง 24 ต้น หลังคามีจั่วทั้ง 4 ด้าน แต่ละจั่วยังซ้อนกันขึ้นอีกหลายชั้น (3-5-7-9 ชั้น) มีเครื่องหลังคามียอด มีช่อฟ้า ใบระกา จึงถือเป็นการสมควรแก่สถานภาพ ถึงกำหนดมีการชักลากปราสาทศพไปสู่ป่าช้า

ศพของเศรษฐี มหาเศรษฐี คหบดี คนชั้นกลางที่เป็นคนสามัญธรรมดา จะมีแบบไม้ศพต่างหาก เรียกกันว่า “ไม้หลังกลาย” คือ มีลักษณะเป็นปราสาทหลังคาไม่มียอด มีเสาได้ 8 ต้น ศพของคนสามัญนี้จะไม่ชักลาก จะแห่เครื่องดนตรีประโคมก็ไม่ได้ถือว่า ชิด ผิดประเพณี การนำศพไปเผาที่ป่าช้าต้องใช้วิธีหามไป

ส่วนศพชาวบ้าน ห้ามนำศพใส่ปราสาทเด็ดขาด เพราะเชื่อว่าเป็นชิต คือ เป็นการไม่สมควร (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551, หน้า 13-14) ศพชาวบ้าน ก็มีไม้ศพเรียกตามภาษาข้างว่า “แบบกาจ” คือ มีเสาเพียง 6-8 ต้น มีหลังคาแต่ไม่มีจั่วหลังคาเป็น “แมวควบ” ศพคนสามัญชาวบ้านจะไม่ชักลาก ไม่ได้แห่ดนตรี ถือว่า “ชิด แพ้บ้านแพ้เมือง” ถ้าศพใดขึ้นทำ เชื่อกันว่าความฉิบหายวายเป็นเหตุ จะตกแก่ญาติมิตรลูกหลานที่อยู่ข้างหลัง (คณนเรศ เชนสุพัฒน์วนิช, 2539, หน้า 61-65)

5. ลักษณะโครงสร้างของปราสาทศพและธรรมาสัน

โครงสร้างปราสาทศพและธรรมาสันในล้านนา มีลักษณะที่คล้ายกัน โดยธรรมาสันที่มาจากปราสาทศพทั้ง 3 หลัง มีลักษณะดังนี้

ธรรมาสันวัดเชตุพน เป็นธรรมาสันปราสาท ทรงสูง ย่อมุมไม้ 12 ทั้งหลัง ส่วนฐาน เป็นฐานซ้อนกัน 3 ชุด แต่ละชุดมีฐานเรียง บัวคว่ำ ท้องไม้ ลอดหล่นกันรับตัวเรือนเทศน์ ส่วนเรือนเทศน์ มีเสา 12 ต้น ส่วนบนที่รับหลังคามีการฉลุไม้ลายรวงผึ้งติดทั้ง 4 ด้าน มีคันทวยรับหลังคา และส่วนยอด มีลักษณะเป็นหลังคาซ้อนชั้นเอนลาดจำนวน 4 ชั้น ลอดหล่นกันขึ้นไป มีการติดนาคปักและขุมบันแถลงทุกชั้น ปลายยอดมีรูปดอกบัวตูม

ธรรมาสันวัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นธรรมาสันปราสาท ทรงสูง ย่อมุมไม้ 12 ทั้งหลัง ส่วนฐานแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นฐานเชิง และส่วนที่ 2 เป็นฐานปัทม์ มีบัวคว่ำ บัวหงาย ท้องไม้ มีรัดเอว

อกไก่ 2 เส้น ส่วนเรือนเทศน์ มีเสา 12 ต้น ติดรูปแกะสลักเทพนมทั้ง 4 ด้าน และส่วนยอด มีลักษณะเป็นหลังคาซ้อนชั้นจำนวน 5 ชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไป มีการติดนาคปักและชู้มบันแถลงทุกชั้น ปลายยอดมีฉัตร 5 ชั้น

ธรรมาสถ์วัดพระธาตุซ่อแฮ เป็นธรรมาสถ์ปราสาท ทรงสูง ยอดมูมไม้ 12 ทิ้งหลัง ส่วนฐานแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นฐานเขียง และส่วนที่ 2 เป็นฐานขาสิงห์แกะสลักกระจงวนรอบ 2 ชั้นซ้อนกัน ส่วนที่ 3 มีครุฑแบก 8 ตัวรอบฐานรับตัวเรือนเทศน์ ส่วนเรือนเทศน์ มีเสา 12 ต้น ส่วนบนที่รับหลังคามีคันทวยรับหลังคา และส่วนยอด มีลักษณะเป็นหลังคาซ้อนชั้นเอนลาดจำนวน 6 ชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไป มีการติดนาคปักและชู้มบันแถลงทุกชั้น ปลายยอดมีรูปดอกบัวตูม

ทั้งนี้จากการศึกษาสามารถสรุปได้ถึงองค์ประกอบโครงสร้างธรรมาสถ์ 4 ส่วน ได้แก่

1) ส่วนยอด คือส่วนที่อยู่เหนือสุดของปลายปราสาทมีลักษณะปลายแหลม ส่วนยอดมีลักษณะคล้ายฉัตร 3 หรือ 5 ชั้น แต่เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสปลายเรียวแหลมขึ้นไป ส่วนบนมักจะเป็นรูปดอกบัวตูม

2) ส่วนหลังคา คือส่วนที่อยู่เหนือตัวเรือนปราสาท จำแนกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) หลังคาทรงปราสาทซ้อนชั้น (2) หลังคาทรงกระจง หรือปากบาน (3) หลังคาทรงจั่ว มีตั้งแต่หลังคาชั้นเดียวสี่ด้าน จนถึงหลังคาทรงจั่วสามชั้นสี่ด้าน หรือทรงจตุรมุข มีลักษณะเป็นจั่วชั้นเดียวทั้งสี่ด้าน ภายในจั่วแต่ละจั่วมีลวดลายคล้ายหน้าบันวิหาร พัฒนามาจากทรงจตุรมุขชั้นเดียว ลักษณะของหลังคาปราสาทจะเป็นหลักสำคัญที่ใช้จำแนกปราสาทศพนเป็นรูปแบบต่างๆ ด้วย

3) ส่วนตัวปราสาทหรือเสา คือส่วนที่เป็นเสาของปราสาททำหน้าที่รับน้ำหนักหลังคาและส่วนยอด โดยทั่วไปปราสาทจะมีลักษณะสูงโปร่ง การใช้เสามีจำนวนของเสาแตกต่างกันไปตามรูปแบบและขนาดของปราสาท ซึ่งเริ่มตั้งแต่ 8 ต้น 12 ต้น 16 ต้น ไปจนถึง 20 ต้นก็ได้

4) ส่วนฐาน คือ บริเวณล่างสุดของปราสาท เป็นที่รองรับตัวปราสาททั้งหลังมี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1. ฐานปราสาทแบบธรรมดา มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนชั้นไล่ระดับลดหลั่นกัน 2. ฐานปราสาทแบบยอดมูม มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมยอดมูมซ้อนชั้นไล่ระดับลดหลั่น 3. ฐานปราสาทแบบทรงแท่นแก้ว มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนชั้น ประกอบด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงาย ฐานลูกแก้วหลายระดับคล้ายฐานแท่นพระประธานในโบสถ์ หรือวิหาร

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบความแตกต่างบางประการของปราสาทศพนและธรรมาสถ์ล้านนา ดังนี้

1) ส่วนยอด ปราสาทศพนมียอดสามารถงอพับลงมาได้ เพื่อให้ผ่านสายไฟที่พาดขวางในเส้นทางขบวนแห่ศพนได้

2) ส่วนตัวปราสาทหรือเรือนปราสาท มีเสาคือส่วนที่ทำหน้าที่รับน้ำหนักหลังคาและส่วนยอด โดยทั่วไปปราสาทศพนจะมีลักษณะโปร่งเพื่อความสะดวกในการตั้งและโยกย้ายโลงศพขึ้นลง แต่ธรรมาสถ์ล้านนาส่วนตัวปราสาทมีแผงบังหรือผ้าปิดทั้ง 3 ด้าน เพื่อไม่ให้เห็นพระสงฆ์ตอนแสดงธรรม

3) ส่วนฐาน ปราสาทศพนจะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าเกือบทุกหลัง ตามรูปแบบโครงสร้างของการวางโลงศพ แต่ธรรมาสถ์ล้านนาที่พบมีฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส เกือบทั้งหมด

4) การประดับตกแต่ง ปราสาทศพนส่วนใหญ่นิยมใช้วัสดุที่มีน้ำหนักเบาติดไฟง่ายอย่างกระดาษ ไม้ไผ่ ไม้จั่ว เป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากธรรมาสถ์ที่ใช้ไม้สัก ไม้เนื้อแข็ง มีการแกะสลักลงรักปิดทองอย่างดี ซึ่งแตกต่างทั้งจุดประสงค์การสร้าง และหน้าที่การใช้งาน

บทสรุป

จากการศึกษาธรรมมาสน์ล้านนาหลังสำคัญ จำนวน 15 หลัง พบว่า ธรรมมาสน์ส่วนใหญ่ทำจากไม้ ทั้งหลัง มีเพียงบางหลังที่สร้างเป็นฐานปูนติดกับพื้นวิหาร โดยธรรมมาสน์ที่เก่าที่สุด คือ ธรรมมาสน์วัดพระธาตุลำปางหลวง สร้างใน พ.ศ. 2304 ธรรมมาสน์ที่ใหม่ที่สุด คือ ธรรมมาสน์วัดพระบาทมิ่งเมือง สร้างใน พ.ศ. 2516 ซึ่งธรรมมาสน์ส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ทั้งนี้ธรรมมาสน์โบราณหลายหลัง ไม่ได้ใช้เทศน์ธรรมในโอกาสต่างๆ แล้วเพียงตั้งประดับเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวิหารเท่านั้น

ในจำนวน 15 หลังนี้ พบธรรมมาสน์ที่เคยใช้งานในลักษณะปราสาทศพนาก่อนจำนวน 3 หลัง ได้แก่ ธรรมมาสน์วัดเชตุพน มาจากปราสาทศพนของเจ้าอินทวิชยานนท์ ธรรมมาสน์วัดพระธาตุหริภุญชัย มาจากปราสาทศพนของเจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์ที่ 7 คือ เจ้าหลวงดาวเรือง และธรรมมาสน์วัดพระธาตุช่อแฮ มาจากปราสาทศพนของนายครอง ทองถิ่น คนบทเมืองแพร่ โดยปัจจุบัน ธรรมมาสน์ทั้ง 3 หลัง ยังใช้เทศน์ธรรมในโอกาสสำคัญต่างๆ การถวายปราสาทศพนของเจ้านายฝ่ายเหนือ น่าจะมาจากคติล้านนาที่ว่า สิ่งที่เจ้านายฝ่ายเหนือได้ใช้นั้น เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้ว สิ่งของเหล่านี้ ผู้ใดไม่สามารถใช้ได้อีก นอกจากพระสงฆ์ เช่น คຸ່ມที่เจ้านายประทับจะถูกรื้อมาสร้างวิหารถวายวัด ส่วนปราสาทศพนก็ถวายเป็นธรรมมาสน์

อย่างไรก็ตาม ปราสาทศพนและธรรมมาสน์ก็มีลักษณะที่แตกต่างกัน ได้แก่ ส่วนยอดของปราสาทศพนสามารถงอพับลงมาได้ เพื่อให้ผ่านสายไฟที่พาดขวางในเส้นทางขบวนแห่ศพได้ ส่วนตัวปราสาทหรือเรือนปราสาทของปราสาทศพน จะโปร่งเพื่อความสะดวกในการตั้งและโยกย้ายโลงศพขึ้นลง แต่ธรรมมาสน์ล้านนา ส่วนตัวปราสาทมีแผงบังหรือผ้าปิดทั้ง 3 ด้าน เพื่อไม่ให้เห็นพระสงฆ์ตอนแสดงธรรม ส่วนฐาน ปราสาทศพนจะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าเกือบทุกหลัง ตามรูปแบบโครงสร้างของการวางโลงศพ แต่ธรรมมาสน์ล้านนาที่พบมีฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส เกือบทั้งหมด และการประดับตกแต่งปราสาทศพนส่วนใหญ่นิยมใช้วัสดุที่มีน้ำหนักเบาติดไฟง่ายอย่างกระดาษ ไม้ไผ่ ไม้จิว เป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากธรรมมาสน์ที่ใช้ไม้สัก ไม้เนื้อแข็งมีการแกะสลักลงรักปิดทองอย่างดี ซึ่งแตกต่างทั้งจุดประสงค์การสร้าง และหน้าที่การใช้งาน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง จากปราสาทศพนสู่ธรรมมาสน์ล้านนา พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรศึกษาเพิ่มเติมเพื่อต่อยอดสู่งานวิจัย คือ

1. ศึกษาความสัมพันธ์ของรูปแบบปราสาทศพนกับธรรมมาสน์ในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ
2. ศึกษารูปแบบและอัตลักษณ์ของธรรมมาสน์ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย
3. ศึกษารูปแบบและอัตลักษณ์ของปราสาทศพนในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย

บรรณานุกรม

- คมเนตร เชษฐพัฒนวนิช. (2539). **ขีดข้อห้ามในล้านนา**. เชียงใหม่: กราฟิกส์ แอนด์ สกรีน.
- จำนงค์ กิตติกล. (2533). **ประติมากรรมรูปนาคประดับลิ่มในเขตอีสานเหนือ**. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. ไทยคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ทองพันธ์ วรรณมาศ. (2546). **ปราสาท-ธรรมาสันในเขตจังหวัดเชียงรายและพะเยา**. รายงานวิจัย. ภาควิชาภาษาไทย. คณะวิจิตรศิลป์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิยม วงศ์พงษ์คำ. (2548). **การเปรียบเทียบคติความเชื่อและรูปแบบของธรรมาสันในภาคอีสานและนครหลวงเวียงจันทน์**. รายงานการวิจัย. ศูนย์พหุลักษณะทางสังคมมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิวัติ กองเพียร. (2538). **ธรรมาสันวัดโพธิ์เผือก**. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม.
- เปลื้อง ณ นคร. (2516). **พจนานุกรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสน์**. ฉบับประมวลศัพท์ ขำระ-เพิ่มเติมช่วงที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาจรัญ จิตตสัโร (กันธิมา). (2554). **การศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา อินเทอร์เน็ต.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2527). **ศิลปหัตถกรรมภาคต้น**. กรุงเทพมหานคร: ปานยา.
- ศิริกัลยา กัลยาณมิตร. (2544). **การศึกษารูปแบบธรรมาสันพื้นถิ่นอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง**. รายงานวิจัย. คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2515). **จดหมายเหตุเชียงใหม่. ตำนานล้านนาไทย**. เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สมหมาย เปรมจิต และคณะ. (2524). **พระเจดีย์ในล้านนาไทย**. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). **พระเมรุทำไม? มาจากไหน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2546). **พื้นเมืองเชียงแสน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2547). **โบราณสถาน-โบราณวัตถุวัดในล้านนา**. สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- สัมภาษณ์พระเทพรัตนนายก. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย. เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561.
- สัมภาษณ์พระครูภาวนาเจติยานุกิจ. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุซ่อแฮ พระอารามหลวง. เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561.

